

Vladimir Uljanovi (Lenini) allkirjaga dokument 16. novembrist 1917 Narva Linnavalitsuse arhiivifondis

Ilja Davõdov

Eesti Riigiarhiivis säilitatavate dokumentide hulgast võib üsna harva leida Nõukogude Venemaa tippjuhtide isikliku allkirjaga dokumente. Eriti kui võtta arvesse, et Nõukogude ajal korjati kõik kommunismi ajalookirjutuse seisukohalt tähtsad dokumendid hoolikalt kokku ja viidi Moskvasse. Tegemist on ka praegusel juhul siiski originaaldokumendi koopiaga, mis asub Narva Linnavalitsuse arhiivifondis (ERA, f. 2536). See on Rahvakomissaride Nõukogu 16. novembriga 1917 dateeritud nõusolek Narva linnavalitsuse avaldusega Narva ühendamise kohta koos lähema ümbrusega Eestimaa kubermangu koosseisu.¹

Lisaks Lenini allkirjale teeb selle dokumendi huvitavaks ka tema seotus Narva linnaga ning, dokumendi kuupäeva vaadates, 90 aasta möödumine toleaeagsetest sündmustest. Ei saa öelda, et mainitud sündmus Narvas märkamata jäi. Nii toimus Narva linnas 16. novembril 2007 “Narva Eestiga ühendamise 90. aastapäeva juubeliürituste raames” Narva Giidide Ühingu organiseeritud presentatsioon, kus esitleti uut turismimarsruuti “Narva kommunistide radadel” ning suveniire, kus ühel T-särgi-esisel oli kujutatud Narva lossi hoovis siinamaani seisva Lenini kuju, varustatud sõnadega “90. Lenin, Narva, Estonia.

1917–2007”. T-särgi tagaküljel oli kujutatud käesoleva dokumendi reprints koopia.²

Pärast seda ilmus kohalikus eestikeelses ajalehes artikkel, milles kritiseeriti “vastuolulist ja eksitavate ajaloo faktidega manipuleerivat ekskursionimarsruuti” ning avaldati pahameelt selle üle, et nimetatud üritusel olevat väidetud, et Narva “veretul üleandmisel Eestile” on eriti silma paistnud toleaeagne Narva linnaeape Ants Dauman (õige nimi Ansis Daumanis – I. D.) ja Vladimir Uljanov (Lenin). Sealjuures väideti, et tegemist oli “puhta haldusküsimusega” ja tol ajal ei olnud olemas veel mingit Eestit kui riiki, kellele Narvat “kinkida”.³ Mida aga see dokument tegelikult tähendas ja kuidas toimus Narva “üleandmine” Eestile?

Tutvudes käesoleva probleemi eellooga, torkab silma, et juba oma eksisteerimise algusest peale on Narva linn üldises riiklikus korralduses olnud üsna iseseisev. Linn oli küll alati mingil määral mõne teise suurema üksuse alluvuses, seda nii kohalikus kui ka halduslikus mõttes, aga linn asus aegade jooksul kas kahe riigi või siis ühe riigi kahe kubermangu piiril.⁴ Kuhu ka Narva ei kuulunud, ta langes alati üldisest maavalitsemiskorrast välja. Seetõttu oli Narvas juba Rootsi ajast peale kujune-

¹ ERA, f. 2536, n. 1, s. 1017.

² Olgu siin toodud mõned viited internetist: <http://www.rapps.ru/main.mhtml?Part=18&PubID=3887>; <http://www.regnum.ru/news/913775.html>; <http://www.travel.ru/news/2007/11/15/117153.html>; <http://www.narvanews.com/modules.php?name=News&file=article&sid=1036>

³ Vt. ka: Narva Postiljon, nr. 39 (189) 17.11. 2007.

⁴ ERA, f. R-1233, n. 1, s. 9, lk. 100; T. Oja. Narva linnavalitsuse ja linna ajaloo, lk. 103. – Eesti Ajalooarhiivi Toimetised 2(9). Artiklite kogumik. Tartu, 1997.

Dokument.
ERA, f. 2536, n. 1,
s. 1017

**СОВѢТЪ НАРОДНЫХЪ
Комиссаровъ.**

Петроградъ.
16-го ноября 1917 г.

№ _____

Г. НАРВЫ.

СОВѢТЪ Народныхъ Комиссаровъ Россійской Республики,
ознакомившись съ докладной запиской Нарвской Городской
Управы отъ 14-го сего ноября за № 1621 и личнымъ докладомъ
Нарвскаго Городскаго Головы А.Э.Даумана, выражаетъ свое прин-
ципальное согласіе на ходатайство, изложенное въ докладной
запискѣ, т.е.: на 1. выдѣленіе города Нарвы изъ Ямбургскаго
земства, 2. присоединеніе къ городской территоріи всѣхъ при-
легающихъ къ городу населенныхъ мѣстностей и мануфактуръ,
3. образованіе нарвскаго уѣзда и 4. причисленіе объединен-
наго города и нарвскаго уѣзда къ Эстляндской губерніи, въ
тошъ случаѣ, если указанія дѣйствія мѣстнаго самоуправ-
ленія будутъ произведены съ помятаго согласія всѣхъ демокра-
тическихъ элементовъ ими затронутыхъ.

Согласіе на объединеніе демократическаго населенія и
совершенія мѣропріятія должны быть доведены до свѣдѣнія
Народныхъ Комиссаровъ.

Предсѣдатель Совѣта Народныхъ Комиссаровъ

Управляющій Дѣлами Совѣта

Секретарь Совѣта

Не одобряю и даю распоряженіе и даю распоряженіе 29/11/17. 18/11/17. Нарва 9/11/17

Влад. Бакор-Бугаев

Шаргород

nud oma eriline tsiviilõigus, mis juba Vene ajal oli kodifitseeritud eraldi kogumikus.⁵ Rootsi ajal oli linn saanud erandkorras õiguse vermida oma münte. Narvas eksisteeris oma konsistoorium ning vaatamata Narva kuulumisele Rootsi aja alguses Liivi-, Eesti- ja Ingerimaa kubermangude ning

seejärel ainult Ingerimaa kubermangu koosseisu, suhtles linn valitsusega iseseisvalt.⁶

1704. a. vallutasid Vene väed Narva ja 1708. a. liideti linn Ingerimaa kubermangu koosseisu.⁷ Viimane oli ilmselt pärand Rootsi ajast, millal Narva oli tegelikult Ingerimaa pealinn, selle vahega, et pealinna staatust

⁵ Vt. ka: Provinzialrecht der Ostseegouvernements. I Theil. St. Petersburg, 1845. Fünftes Buch. Verfassung der Stadt Narva; ERA, f. 2536, n. 1, s. 480, l. 10–11.

⁶ ERA, f. R-1233, n. 1, s. 12, l. 244; T. Oja. Narva linnavalitsuse ja linna ajalooost, lk. 103.

⁷ Narva linnaarhivaari E. Dieckhoffi koostatud Narva linna ajaloo ülevaade. ERA, f. 2536, n. 1, s. 480, l. 8.

hakkas nautima Rootsi ajal teisejärgulisel positsioonil seisnud Rootsi Nyeni kohale rajatud Vene Sankt-Peterburg.⁸

Sellele järgnenud aja jooksul, kuni 1917 a. oli Narva linn territoriaal-halduslikus mõttes kas samanimelise maakonna pealinn Peterburi kubermangu koosseisus (1719, 1780), vaba linn kahe kubermangu vahel (1797) või maakonnata linn Peterburi kubermangu koosseisus (1802, 1864). Kohtuküsimustes allus Narva Eestimaa Ülemmaakohtule, poliitiasjus Peterburi kubermanguvalitsusele.⁹ Narva linna osalt sõltumatu, osalt määratlemata seisund Vene ajal oli tingitud esmajoones Narva strateegiliselt tähtsast asukohast pealinna külje all ja kindluslinna staatusest, mille Narva kaotas 1863. a.¹⁰

1864. a. liideti Narva Jamburgi maakonna valitsuse (semstvo) külge maakonnata linna staatuses. Linna jaoks tähendas see, et omamata väärikat esindust semstvos (24 semstvolinikust ainult 6), pidi linn ise maksma üsna kopsaka summa (20%) nii semstvo kui ka semstvo kohtuasutuste ülalpidamise eest, alludes samal ajal kohtulikult hoopis Eestimaa Ülemmaakohtule. 1867. aastast lisandus sellele majapidamismaks.¹¹ Asja tegi keeruliseks ka linna äärmiselt kirju etniline ja keeruline territoriaal-halduslik struktuur. Narva vanem linnaosa koos Peetri, Narva ja Jaanlinna eeslinnadega kuulus Peterburi kubermangu koosseisu. Narva koosseisu kuulusid samuti mõisad Kutterküll (Kudruküla), Nöteberg (Pähklimäe) ja Samokrass ning linnale administratiivselt alluv, ehkki Eestimaa kubermangu koosseisu kuuluv linna maa-ala

Hungerburg (Narva-Jõesuu).¹² Linna territooriumiga vahetult piirnesid: Eestimaa kubermangu Wesenbergi (Rakvere) maakonna Joala valla maadel asunud Joahimstali linna tüüpi asula; Kreenholmi vabrikukompleks koos Joala töölisasulaga; Paemurru, Kadastiku, Väike-Soldina ja Suur-Soldina küla. Peetri valda kuulusid linna territooriumiga vahetult piirnenud Mereküla, Šmetske, Udria, Kudruküla, Riigi, Siverhauseni (Siiverti), Hermamäe-Olgina (Hermannsberg), Vodava ja Laagna küla.¹³

Seetõttu on suhteliselt keeruline praegu kindlaks määrata, kui suur oli tollal Narva linna elanikkonna tegelik arv: 1897. a. loendusandmete järgi elas linnas 16 599 inimest, samas, kui võtta arvesse ka linna äärealal elanud inimesi, siis ületaks see arv juba 45 000. Narva linna vanemas osas domineerisid traditsiooniliselt sakslased, Jaanlinna linnaosas venelased ning Peetri ja Narva eeslinnades eestlased.¹⁴

19. sajandi lõpuks kujutas Narva linn endast halduslikus mõttes täiesti omapärast nähtust, mida ei saanud iseloomustada teisiti kui “ebanormaalsel”.¹⁵ Esimene probleem oli see, et Narva linn, millel olid kõik šansid saada maakonna pealinnaks, mängis teisejärgulist rolli, olles sunnitud sörkima Jamburgi semstvo sabas. Teine probleem seisnes selles, et Narva linna äärealadel kujunenud asustus, kuuludes küll Eestimaa kubermangu koosseisu, kasvas aja jooksul linnaga loomulikult viisil tihedalt kokku, samas oli nendel territooriumidel säilinud halduslik ning õiguslik vorm erinev, mille tõttu

⁸ E. Küng. Nyen-centr tranzitnoj torgovli v ustje Nevy (1632–1703). – Tuna. Specvypusk po istorii Èstonii. S 17 po 20 vek. Nacionalnyj Arxiv, Tartu–Tallinn, 2006.

⁹ ERA, f. 2536, n. 1, s. 480, lk. 8-9; A. Weiss-Wendt. Komu prinadležit Narva? K voprosu o territorial'no-administrativnoj prinadležnosti goroda 1858–1917 gg. – Bal'tijskij arxiv. Russkaja kul'tura v Pribaltike. kd. III. Avenarius, Tallinn, 1997, lk. 22; T. Oja. Narva linnavalitsuse ja linna ajaloost, lk. 104.

¹⁰ ERA, f. R-1233, n. 1, s. 12, l. 244.

¹¹ ERA, f. 849, n. 2, s. 15, l. 234; A. Weiss-Wendt. Komu prinadležit Narva?, lk. 25.

¹² A. Weiss-Wendt. Komu prinadležit Narva?, lk. 32.

¹³ Täieliku nimekirja leiab siit: Spisok naseleennyx mest Èstljandskoj gubernii. Kd. XVIII. Revel, 1914; A. Smolokurov. Narodonaselenie Narvy. Demografičeskij obzor istorii goroda. – Sbornik Narvskogo Muzeja, 2000, lk. 62–63; vrd. L. Uuet. Eesti haldusjaotus 20. sajandil. Teatmik. Tallinn, 2002.

¹⁴ A. Weiss-Wendt. Komu prinadležit Narva?, lk. 32.

¹⁵ Just nii iseloomustas olukorda oma 1893. a. ettekandes siseministrile Eestimaa kuberner vürst S. Šahhovskoi. Loe üksikasjalikumalt: Iz arxiva Èstljandskogo gubernatora knjazja S. V. Šahhovskogo. S.-Pb., 1910. Kd. III, lk. 297.

tuli tihti ette lausa absurdseid situatsioone.¹⁶

Narva linna “eristaatus” või täpsemini öeldes kindla staatuse puudumine töötas linna arengule vastu. Juba 1860. aastate algusest peale alustas Narva magistraat (alates 1873. a. linnavalitsus) võitlust linna territoriaalhaldusliku ja õigusliku unifitseerimise eest. On huvitav märkida, et probleemi püüti lahendada mitmeid teid pidi, sõltuvalt jõudude vahekorrast linnavalitsemises: erinevalt sakslastest, kes seadsid oma eesmärgiks Narva eraldumise Peterburi kubermangust ja liitmise Eestimaa kubermangu koosseisu, taotles tugev vene opositsioon Narva lõplikku ühteliitmist Peterburi kubermanguga – sellisel juhul oleks Narvast saanud samanimelise maakonna pealinn koos selle staatusega kaasas käivate soodustuste ja privileegidega.¹⁷

Arusaadavatel põhjustel puudus Jamburgi semstvol igasugune tahe asja Narva kasuks lahendada, oli ju viimane tema silmis üksnes tulus rahaallikas. Arusaamatuks jääb aga Vene keskvalitsuse pidevalt muutuv ja kõikuv hoiak Narva haldusterritoriaalse kuulumise suhtes. Ühelt poolt näitab see suurt tähtsust, mida omistasid Vene valitsejad Narvale. Teiselt poolt on ilmne Vene valitsuse soovimatus lahendada see asi Narva kuulumise kasuks Eestimaa kubermangu koosseisu. Narva magistraadi ühele esimesele palvele ühendada Narva Eestimaa kubermanguga, mida toetas ka Liivimaa, Eestimaa ja Kuramaa kindralkuberner vürst Suvorov, kirjutas Aleksander II oma vastuses 1861. a., et “Narva peab kuuluma Peterburi kubermangule, kuni uus kord ei määra teisiti”.¹⁸ 1872. a. kirjutas seesama Aleksander II Peterburi kubeneri ettekandele oma käega: “Narva linn peab tingimata

olema arvatud Peterburi kubermangu juurde, ning soovin, et see oleks täidetud edasilükkamatult.”¹⁹ Vastav keisri otsus oligi täidetud Vene linnaseaduse sisseviimisega Narvas juba 1872. a., varem kui kuskil mujal kolmes Balti provintsis. Järjekordsele, seekord juba Eestimaa kubeneri vürst S. Šahhovskoi poolt 1893. a. esitatud ettepanekule Narva maakonna moodustamise kohta Eestimaa kubermangu koosseisus, kusjuures vürsti sõnade järgi see administratiivne muutus pidi asendama “saksa” Wesenbergi mõju Virumaa elanikkonnale Narva “vene” mõjuga, vastati Peterburis eitavalt, motiveerides seda viitega keisri 1872. a. otsusele.²⁰

Millised võisid olla ajendid, mis sundisid Vene valitsejaid suhtuma eitavalt Narva kuulumisse Eestimaa kubermangu? Tegelikult vastust me ei tea, küll aga saame oletada, et selle taga seisid muud, mitte halduslikud kaalutlused. Esiteks, tegemist võis olla teatava traditsioonilise suhtumisega, mis oli Vene valitsejatel Narva suhtes kujunenud.²¹ Teiseks need olid aktuaalsed sõjalis-strateegilised kaalutlused: Narva asus strateegiliselt tähtsal teeristil, olulise veetõkke taga, siit viis kõige lühem tee impeeriumi pealinna, pealegi oli jõe vastaskaldal asuv Narva ideaalne platsdarm Peterburi kaitseks.²² Lisaks paiknes Narva linna rajoonis impeeriumi mastaabis oluline tööstuskompleks, üks suuremaid maailmas, ning oluline raudteesõlm. Kolmandaks, tegemist oli poliitilise küsimusega: olles mitte “Vene kontrolli” all, kippus Narva paisuma ja võis hakata mõjutama (ja selliseid ambitsioone Narva linnal tegelikult oligi) oma ümbruskonda mõlemal pool Narva jõge, kujunedes ise toimetulevaks keskuseks – perspektiiv, mis

¹⁶ Eestimaa kubermangus kehtis teine õigus, mis nägi ette samalaadsete kuritegude eest tunduvalt leebemat karistust kui Peterburi kubermangus kehtiv õigus. Eriti “kuulus” oli solgikraavitänav, mis eraldas kahte kubermangu, ning selleks, et pääseda karistusest, tuli ainult see kraav ületada: A. Weiss-Wendt. Komu prinadležit Narva?, lk. 33.

¹⁷ Samas, lk. 26–31.

¹⁸ Tsitaat: ERA, f. 2536, n.1, s. 480; vt. ka A. Weiss-Wendt. Komu prinadležit Narva?, lk. 23–24.

¹⁹ Tsitaat: A. Weiss-Wendt. Komu prinadležit Narva?, lk. 28; vt. ka EAA, f. 849, n. 2, s. 5, l. 14.

²⁰ Iz arxiva Ėstljandskogo gubernatora knjazja S. V. Šahhovskogo. S.-Pb., 1910. Kd. III, lk. 295–320; vt. ka: A. Weiss-Wendt. Komu prinadležit Narva?, lk. 31–32.

²¹ Mõnede arvates oli tegemist “reliktsuhtumisega”, vt.: Narva Postiljon, nr. 39 (189), 17.11.1917.

²² Esimese maailmasõja ajal hakati Narva jõe vasakul kaldal ja Väivara Sinimägedes rajama võimsat kindlustusvööndit, nn. *Narovskaja pozitsija* ‘t, Peterburi kindlustatud rajooni ette nihutatud positsiooni.

ei vastanud Vene valitsuse ääremaapoliitika-le. Vene riik eelistas näha oma, allutatud ja "vene" Narvat.²³ Igatahes läksid kuni 1917. aastani Narva püüdlused eralduda Jamburgi semstvist ja ühineda Eestimaa kubermanguga Vene võimude kindla vastasseisu tõttu nurja.

Pöördeliseks selles pikaleveninud loos sai 1917. aasta. 1917. a. algas sellega, et Jamburgi semstvo tõstis makse Narva linnale 127 000 rublani.²⁴ Veebruaris 1917 lakkas isevalitsuslik võim Venemaal olemast. Revolutsioon aktiveeris laialdasi rahvahulki ja Narva linna elanikud ei olnud selles mingi erand. 5. märtsil 1917 marssis raevunud rahvahulk raekoja platsile, vabastas vangid, põletas ära politseijaoskonna toimikud ning arreteeris Narva linna ja kohtupristavi. Selle ürituse organiseerija oli kohaliku sõja-revolutsioonikomitee esimees Jaan Anvelt. Linnavalitsuse asemel oli loodud Narvale ja tema eeslinnade ühine Seltskondlik Komitee, linna politsei asemele loodi ühiskondlik korrakaitse – miilits.²⁵ 9. aprillil 1917 loodi Narva Majaomanikkude Selts, mis seadis oma peamiseks eesmärgiks Narva linna vabastamise Jamburgi semstvo võimu alt.²⁶ Ja kõike seda – vaatamata semstvo valitud ajavenitamise taktikale ning Venemaa Ajutise Valitsuse äraootavale seisukohale ja tahtmatusele tegelda tähtsate küsimuste lahendamisega enne Venemaa Asutava Kogu kokkutulekut. Narva tegelik ühinemine oli juba alanud. 20. juunil 1917 rääkis Narva Seltskondlik Komitee põhimõtteliselt eeslinnade ühinemisest Narva linnaga ning tegi korralduse referendumil organiseerimise kohta.²⁷ 2. juulil 1917 toimunud referendumil hääletas 12 155 hääleõiguslikust Narva linna ja eeslinnade elanikust 11 854 inimest Narva linna tema eeslinnadega ühinemi-

se poolt. Teine referendumile pandud küsimus Narva kuulumise kohta Peterburi või Eestimaa kubermangu koosseisu võeti vahetult enne hääletamist maha. Sellele vaatamata hääletas selge enamus elanikke Narva Eestimaa kubermanguga ühinemise poolt.²⁸

Tuleb märkida, et selleks ajaks jõudis Eestimaa kubermang muuta oma piire ja staatust. 30. märtsil 1917 Venemaa Ajutise Valitsuse poolt välja antud administratiivse valitsemise ja kohaliku omavalitsuse ajutise korra seaduse järgi moodustati enamiku eestlaste etnilist asustusala hõlmav Eestimaa kubermang, mis sai autonoomia staatuse.²⁹ Narvat see administratiivne ja poliitiline ümberkorraldus ei puudutanud. Narva linna aktiivse tegevuse taustal tundub mõnevõrra üllatav Ajutise Eestimaa Kubermangu Maanõukogu üsnagi passiivne hoiak selles küsimuses: üldiselt suhtuti sellesse positiivselt, kuid samas ei ole siinkirjutajal teada ühestki Maanõukogu-poolsest initsiatiivist, vastupidi – Narva linn ise näitas alati esimesena oma huvi selle probleemi lahendamise suhtes.

3.–4. juulil 1917 Tallinnas peetud rahvuskongressil otsustati, et Eestimaa kubermanguga tuleb ühendada Setumaa, Narva ja Valga linn.³⁰ Tollal loodud Rahvuskomitee O. Strandmanniga eesotsas arutas seda küsimust korduvalt ning protsessi kiirendamise huvides kaasati komitee töösse isegi kohalik advokaat J. Aronson. Siiski jäi asi ärevate olude tõttu pooleli.³¹

10. augustil 1917 alustas linn läbirääkimisi Ajutise Valitsuse Eestimaa komissari Jaan Poska ning Jamburgi semstvoga kahe naaberkubermangu linnaga piirnevate maaalade Narva linna territooriumiga üheks ise-

²³ Põhimõtte "jaga ja valitse" hea näide. Mõnede arvates oli ka neljas, originaalsem põhjus, nimelt vene bürokratia, "mis oli nähtus omaette". Loe lähemalt: Narva Postiljon, nr. 39 (189) 17.11.1917.

²⁴ EAA, f. 849, n. 2, s. 15, l. 234; 1916. a. oli see 80 000 rubla: A. Weiss-Wendt. Komu prinadležit Narva?, lk. 36.

²⁵ ERA, f. 2536, n. 1, s. 480, l. 27.

²⁶ Üksikasjalikumalt saab sellest initsiatiivist lugeda: A. Weiss-Wendt. Komu prinadležit Narva?, lk. 36; Narva Majaomanikkude Selts 1917–1932. Narva, 1932.

²⁷ ERA, f. 849, n. 2, s. 15, l. 234b.

²⁸ 6960 poolt ja 757 vastu: ERA, f. R-1233, n. 1, s. 12, l. 245; EAA, f. 849, n. 1, s. 15, l. 234b–235; A. Weiss-Wendt. Komu prinadležit Narva?, lk. 37.

²⁹ L. Uuet. Eesti haldusjaotus 20. sajandil, lk. 27.

³⁰ A. Weiss-Wendt. Komu prinadležit Narva?, lk. 36.

³¹ M. Graf. Eesti rahvusriik. Ideed ja lahendused: Ärkamisajast Eesti Vabariigi sünnini. Tallinn, 1993, lk. 314.

seisvaks semstvoüksuseks ühendamise asjus. 12. septembril 1917 saadi Jaan Poska käest ametlik kinnitus, et Wesenbergi maanõukogu toetas Eestimaa kubermangule kuuluvate Narva äärelinnaalade ühendamist linna territooriumiga, juhul kui Narva linn ise hakkab kuuluma Eestimaa kubermangu koosseisu.³²

9. novembril järgnes Jamburgi semstvo põhimõtteline nõusolek lubada Narva linnal endal otsustada, kellele ta edaspidi kuuluma hakkab. Samal istungil otsustas semstvo moodustada läbirääkimiste pidamiseks Narva linnaduuma esindajatega viieliikmelise komisjoni. Kuigi kaugele läbirääkimistega ei jõutud – Jamburgi semstvo venitas sellega lihtsalt aega.³³

Vahepeal toimus Venemaal järjekordne võimuvahetus. 23. oktoobril 1917 Tallinnas ning seejärel Eestimaa kubermangu teistes linnades, samuti Narvas läks võim bolševistlike sõja-revolutsioonikomiteede kätte.³⁴

Perspektiivi puudumine läbirääkimistel semstvoga ajendas linnavalitsust otsima väljapääsu hoopis kõrgematest instantsidest. Oli lootus, et uus, vanade stereotüüpidega kooramata võim suhtub asjasse suurema poolehoiuga. 16. novembril 1917 otsustas Venemaa Rahvakomissaride Nõukogu, olles eelnevalt tutvunud Narva linnapea Ants Daumani poolt esitatud ettekandega, anda oma põhimõtteline nõusolek linnapea avalduses esitatud palvele: 1. Narva linna eraldamisele Jamburgi semstvist; 2. linnaga piirnevate asustatud paikkondade ühendamisele linna territooriumiga; 3. Narva maakonna moodustamisele; 4. ühendatud territooriumi liitmisele Eestimaa

kubermanguga, “juhul, kui kohaliku omavalitsuse nimetatud sammud teostatakse kõigi nende demokraatlike elementide täielikul nõusolekul, keda see puudutab”.³⁵

Käesolevast dokumendist õigeks arusaamiseks on väga tähtis just viimane lause, mis teisisõnu tähendab, et Narva territoriaalhaldusliku kuulumise küsimuse peavad otsustama referendumil Narva linna ja tema eeslinnade elanikud. Kui nimetatud ettepanekud lähevad referendumil läbi, siis Venemaa Rahvakomissaride Nõukogul ei ole omalt poolt midagi selle vastu, et ühendatud Narva linn hakkaks edaspidi kuuluma Eestimaa kubermangu koosseisu.

Toetudes 2. juulil 1917 läbi viidud referendumile tulemustele ning Rahvakomissaride Nõukogust saadud põhimõttelisele nõusolekule võttis linnaduuma oma 21. novembril 1917 toimunud istungil vastu resolutsiooni, kus kinnitati vajadust korraldada 17. detsembril 1917 Narva uutes eeslinnades linnavolinike täiendavad valimised, kusjuures nende arvuks loeti 35, s. t. sama palju kui Narva linna enda volinikke³⁶; teha linnavalitsusele ülesandeks viia läbi referendum. 10. detsembril 1917 korraldatigi Narvas ja selle eeslinnades referendum, kus Narva kuulumise poolt Eestimaa kubermangu koosseisu hääletas 7355 ning vastu oli 2537.³⁷ Referendumi tulemused kuulutati välja 12. detsembril 1917. Samas tunnistati ühendatud Narva elanikkonna õigust osaleda Eestimaa Asutava Kogu valimistel jaanuaris 1918. 21. detsembril 1917 tunnistas Eestimaa Nõukogu Täitevkomitee Narva linna Eestimaaga liidetuks.³⁸ Mis puutub

³² ERA, f. 849, n. 2, s. 15, l. 235.

³³ A. Weiss-Wendt. Komu prinadležit Narva?, lk. 38.

³⁴ ERA, f. R-1233, n. 1, s.1, l. 10.

³⁵ ERA, f. R-1233, n. 1, s. 12, l. 245; EAA, f. 849, n. 1, s. 15, l. 235b; fotokoopia originaaldokumendist: ERA, f. 2536, n. 1, s. 1017; vt. ka Sotsialistlikud revolutsioonid Eestis 1917–1940. Eesti NSV astumine NSV Liidu koosseisu. Dokumente ja materjale. Eesti NSV Teaduste Akadeemia. Eesti NSV Välisministeerium. Perioodika, Tallinn, 1986, lk. 17–18.

³⁶ Narva linnas ja ümbruskonnas aprillis 1917 läbi viidud rahvaloenduse järgi elas Narva eeslinnades sama palju inimesi kui linnas, s. o. umbes 23 000: ERA, f. 849, n. 2, s. 15, l. 236.

³⁷ Vt. tabelit: A. Weiss-Wendt. Komu prinadležit Narva?, lk. 39.

³⁸ Velikaja Oktjabr'skaja socialističeskaja revoljutsija v Ėstonii. Sbornik dokumentov i materialov. Tallinn, 1958, lk. 525; M. Graf. Eesti rahvusriik, lk. 315; Istorija Ėstonskoj SSR. Kd. 3. S marta 1917 goda do načala 50-x godov. V 3-x tomah. H. Arumäe, E. Ahven, P. Viidalepp jt.; redkollegija V. Maamägi (glavnyj redaktor) jt. Akademija Nauk ĖSSR, Institut Istorii. Eesti Raamat, Tallinn, 1974, lk. 106.

motiividesse, mis ajendasid bolševikke Narva küsimuse lahendamiseks kiirustama, siis neil olid nähtavasti Narva suhtes omad plaanid. On alust arvata, et bolševikud kavatsesid saada Asutava Kogu valimistel ühendatud Narva elanikkonnalt neile vajaliku häälteenamuse, olid ju Narvas kui suures tööstuslinnas enamlaste positsioonid traditsiooniliselt tugevamad kui maal.³⁹

Siiski ei läinud bolševikel Asutava Kogu valimistel jaanuaris 1918 vastupidiselt lootustele hästi.⁴⁰ On ka arvamus, et Narva puhul õnnestus bolševikel realiseerida oma kuulus "rahvaste õiguste deklaratsioon" (loe: Narva linna enesemääramisõigus).⁴¹

Lenini ja teiste tema kamraadide silmis, kes olid hiljuti haaranud Venemaal vägivaldselt võimu ning olid oma võimu säilitamise nimel valmis ükskõik millisteks territoriaalseteks loovutusteks, oli tegemist väikese haldusliku muutusega. Bolševikele ei maksnud see loovutus midagi, pealegi loodeti maailmarevolutsiooni peatsele saabumisele, millele järgneb uus maailmakord, kus rahvaste ja riikide vahel ei peaks eksisteerima enam mingeid piire. Revolutsiooni lummuses olnud Eesti kommunistid lähtusid eelkõige "ühtse ja jagamatu" põhimõttest ja olid nõus ainult Eesti autonoomiaga tsentralistlikul sotsialistlikul Venemaal.⁴²

Oluline on mõista, et Narva ei olnud Eestile "üle antud", vaid Nõukogude Venemaa nõustus Narva üleandmisega ühendatud Eestimaa kubermangu koosseisu. Üllatuslik on bolševike nii kergelt antud nõusolek – selline käitumine oli Vene isevalitsuse omast põhimõtteliselt erinev. Kas see oli poliitiline võ-

hiklus või ainult kaval taktikaline võte? Igal juhul, bolševikud olid need, kes lahendasid Narva linna küsimuse ära, ehkki tegid seda kuidagi ettevaatamatult. Narva muutunud territoriaalhaldusliku kuuluvuse legitiimsust see fakt igatahes kahtluse alla ei sea. Maanõukogu vanematekogu liikmed võisid niisiis 24. veebruaril 1918 täiesti õigustatult arvata "Narva linna koos tema ümbruskonnaga" välja kuulutatava Eesti vabariigi piiride sisse.⁴³

Märtsi alguseks 1918 okupeerisid Saksa väed Mandri-Eesti ala kuni Narva jõe jooneni. Sakslastel olid kuni novembrini 1918 omad plaanid Baltikumi suhtes ning küsimus, kust jookseb kubermangudevaheline piir ning kellele Narva enne kuulus, neid suurt ei heidutanud – lähtuti eelkõige oma poliitilistest prioriteetidest ja sõjalistest eesmärkidest, mille järgi Saksa Baltikumi piir pidi jooksuma piki Narva jõe kallast.⁴⁴

Nagu teada, järgnesid Saksa okupatsioonile Eesti Vabadussõja⁴⁵ ägedad lahingud Narva ümbruses, kus eestlased ja nende liitlased suutsid relvaga kaitsta Eesti Vabariigi sõltumatust ning, mis tähtis, riigi territooriumi. Küsimus, kellele hakkab kuuluma Narva, oli riikidevahelises konfliktis sõjalis-strateegilise ja poliitilise tähtsusega. Niisama ägedad kui heitlused riigipiiri eest lahinguväljadel Narva all, olid ka lahingud rahuläbirääkimiste laua taga. 5. detsembril 1919 Tartus alanud rahuläbirääkimistel Eesti ja Nõukogude Venemaa delegatsioonide vahel. Küsimus, kellele hakkab kuuluma Narva linn, kerkis korduvalt päevakorraks. Põhjenduseks, miks Narva linn peaks kuuluma just ühele või teisele osapoolle, toodi ajaloolisi, kultuurilisi, etnilisi, ma-

³⁹ Vt. näiteks ühe Narva koduuriija arvamust selle kohta internetis: <http://www.narvanews.com/modules.php?name=News&file=article&sid=1036>

⁴⁰ M. Graf. Eesti rahvusriik, lk. 216–217.

⁴¹ A. Weiss-Wendt. Komu prinadležit Narva?, lk. 42.

⁴² M. Graf. Eesti rahvusriik, lk. 220–224.

⁴³ Samas, lk. 315; märkimisväärne on asjaolu, et koos sellega arvati Eesti "ajalooliste ja etnograafiliste piiride" sisse ka valdavas enamuses venelastega asustatud paremal pool Narva jõe asunud Jaanilinn, samuti Novo-Ivanovsk, üks "nimetu" ja Lilienbachi küla ning Parusinka asula.

⁴⁴ Samas, lk. 245–257.

⁴⁵ Siiski on alust väita, et kuni veebruari alguseni 1919 oli tegemist Eesti Kodusõjaga. Eesti Töörahva Kommuni viimase kantsi ja ühtlasi esimese Eesti Sotsialistliku Vabariigi pealinna Narva langemisele 19. jaanuaril 1919 järgnes Eesti Vabadussõda. Lähemalt: K. Brüggemann. Eestonia ja Petrogradskij front graždanskoj vojny v 1918–1920. – Voprosy Istorii 2007, nr. 5, lk. 21.

jäenduslikke ja sõjalis-strateegilisi argumente. Peamiselt vaieldi Narva kuulumise üle 9. ja 10. detsembril 1919.⁴⁶

Vene delegatsioon motiveeris Narva kuulumist Venemaale, viidates Narva ajaloolisele kuulumisele Peterburi kubermangu ning linna elanikkonna etnilisele koosseisule. Vene delegatsiooni silmis oli Narva kuulumine Venemaale strateegiliselt tähtis, sest see võimaldas Peterburi kaitse tõhusamat organiseerimist ning oleks garantiiks, et Eesti territooriumi ei kasutata pealetungi ettevalmistamiseks pealinnale.⁴⁷ Eesti delegatsiooni arvates ei saanud olla mingit juttu Narva kuulumisest Venemaale, sest Narva linn, täpsemini see linna osa, mis asus Narva jõe vasakkaldal, kuulus ajalooliselt Eestile, pealegi elas linnas ainult ca 14% venelasi ja linna vahetus ümbruses elavast rahvastikust moodustasid eestlased isegi üle 90%. Mis aga puudutas Narva jõe paremkaldale jäävat linnaosa, siis motiveerisid eestlased seda juba strateegiliste kaalutlustega.⁴⁸ Veelgi enam, väitsid eestlased, “Kerenski ajal” toimunud referendumil hääletas valdav enamus Narva linna elanikest, kelle seas olid ka venelased, Narva kuulumise poolt Eestimaa kubermangu koosseisu.⁴⁹ Üldiselt tundsid eestlased end rahuläbirääkimistel olukorra peremeestena, olid ju Narva ja Narva-eelne paremkallas nende käes. See võimaldas neil peale suruda oma piirivarianti, mis nägi ette nn. julgeolekuliini moodustamist Narva jõe paremkaldal.⁵⁰

Kui lähtuda ajaloolisest, sõjalisest ja kultuuritraditsioonist ning elanikkonna etnilisest koosseisust, siis oli rohkem õigustatud hoopis Vene delegatsiooni seisukoht. Kui võtta ar-

vesse 1917. aasta detsembri referendumiga tulemusi, siis valdav enamus neid Narva elanikke, kes hääletasid Narva Eestimaa kubermanguga ühendamise vastu, elas peamiselt nn. vene Narvas ehk Jaanilinnas ja teistes Narva jõe paremkaldal asuvates paikades.⁵¹ Keegi ei mõelnud tollal, referendumiga ajal, selle peale, et arvestada “vene Narva” enesemääramisõigusega. Siiski oleks selline lahendus olnud kõige rohkem õigustatud.

Nii või teisiti, bolševike ajal toimunud Narva linna enesemääramine oli juriidiliselt õigustatud ning seda arvestati ka riikidevahelistel rahuläbirääkimistel. Kui mõelda tagantjärele targana, siis käitusid nii tolleaegne bolševikust Narva linnaapea Ants Dauman kui ka Rahvakomissaride Nõukogu eesotsas Leniniga kergemeelselt, nõustudes Narva liitmisega Eestimaa kubermanguga – see andis hiljem eestlaste kätte trumbid pidada Narvat “oma” linnaks. Bolševikud tegid ka teise saatusliku vea: Narva linna ühendamine valdavas enamuses eestlastega asustatud eeslinnadega tegi Narva sõna otseses mõttes “eesti” linnaks. Kui vaadata statistikat, siis moodustasid venelased veel 1910. a. linna elanikkonnast traditsioonilise enamuse.⁵² Järgneva kolme aasta jooksul vahetasid eestlased venelastega positsioone ja kuni 1917. aastani püsis nende vahel suhe 60% ja 40%.⁵³

Teadaolevalt on iga impeeriumi ääremaa-de poliitika alustalaks läbi aegade olnud põhimõte “jaga ja valitse”. Andes oma nõusoleku Narva ühinemiseks, rikkusid bolševikud seda põhimõtet. Küllap saadi sellest hiljem ka aru. Nii tuli 1920. aasta rahuläbirääkimiste ajal Vene delegatsioonile meelde, et “vene

⁴⁶ ERA, f. 957, n. 10, s. 28, l. 85–142.

⁴⁷ Samas, lk. 89.

⁴⁸ Eesti poolt vaadates kujutas Jaanilinn endast samasugust platsdarmi (sillapead) kui venelastele Narva vasakkallas.

⁴⁹ Ilmselt on tegemist arusaamatusega. Tegelikult võeti juulis 1917 toimunud referendumiga eel küsimus Narva kuulumisest Eestimaa kubermangu hääletamisest maha. See küsimus oli pandud teisele referendumile, mis toimus 10. detsembril 1917. Rohkem referendumeid 1917. a. ei toimunud.

⁵⁰ ERA, f. 957, n. 10, s. 28, l. 88; vt. ka Tartu rahulepingu 3. peatükki.

⁵¹ Vt. tabelit A.Weiss-Wendt. Komu prinadležit Narva?, lk. 39.

⁵² Venelasi 49,6%, eestlasi 39,9%: A. Smolokurov. Narodonaselenie Narvy. Demografičeskij obzor istorii goroda, lk. 45–47.

⁵³ Sealsamas.

Narva” tahtis tegelikult ühineda hoopis Venemaaga.⁵⁴ Aga seekord oli juba liiga hilja.⁵⁵

Lenini allkirjaga dokument 16. novembrist 1917 väärrib tõepoolest esiletõstmist nii Narva linna kui ka Eesti haldusajaloo seisukohalt. Täiesti üllatav, miks seda dokumenti ning 1917. a. referendumit (või referendumeid, sest neid oli tegelikult kaks) ei mainita 2002. a. Riigiarhiivi poolt välja antud teatmikus⁵⁶ ja aasta varem ilmunud Narva linnamuuseumi kultuuriajaloolises teatmikus,⁵⁷ samas kui sellest on juttu enamuses Nõukogude ajal välja antud temaatilises kirjanduses.⁵⁸

Ühelt poolt saab seda seletada sellega, et Narva Eestimaa kubermanguga ühinemise pikas loos oli Narva linn alati see, kes oli kõige rohkem sellest ühinemisest huvitatud, teisisõnu, see oli tema mäng, milles Eestimaa kubermanguvalitsus eelistas olla pigem pealtvaataja rollis. Teiselt poolt, see võib olla tingitud tahtmatusest ja teadmatusest (mis ei saa olla vabanduseks – I. D.) uurida seda Eesti ajaloo väga vasturääkivat ja mitmetähenduslikku episoodi.⁵⁹

Viimaks peab konstateerima, et Narva linna pikaajaline “eristaatus” Eesti ajaloos mõjutab siamaani nii teaduslikku ajalookirjutust kui ka eestlaste ettekujutust sellest linnast kui “mitte päris oma” linnast. Praegune olukord, kui Narva järjekordselt “naudib” oma “eristaatust”, on pikaleveninud loo loomulik jätk.

Ilja Davõdov

(1980)

Lõpetanud 2004. aastal Tallinna Ülikooli ajaloo osakonna, ajaloomagister 2006. Kaitses magistritöö Eestimaa kubeneri vürst S. Šahovskoi kirikupoliitikast aastatel 1885–1894. Töötab Eesti Riigiarhiivis. Uurimisvaldkonnad: venestamine ja moderniseerimine Balti kubermangudes 19. sajandi teisel poolel, Narva ajalugu 20. sajandil, Eesti fortifikatsioon- ja sõjaajalugu.

⁵⁴ ERA, f. 957, n. 10, s. 28, l. 9.

⁵⁵ Eesti ajal oli Jaanilinn endiselt Narva linna üks linnaosa. Küsimus kerkis aga hiljem uuesti päevakorrale. 18. jaanuaril 1945 määras ENSV Ülemnõukogu Presiidium kindlaks piirjoone ENSV Viru maakonna ja Vene NFSV Leningradi oblasti vahel. Eesti territooriumist ning ühtlasi Narva linna territooriumist lahutati Jaanilinna osa, mis läks Leningradi oblasti koosseisu, kus see on praegugi: L. Uuet. Eesti haldusjaotus 20. sajandil, lk.79.

⁵⁶ Peetakse silmas ülal viidatud L. Uueti koostatud teatmikku.

⁵⁷ Narva: kul'turno-istoričeskij spravočnik. Sostavitel' G. Smirnova. Narva Muuseum, Narva, 2001.

⁵⁸ Olgu siin toodud vaid mõned neist: Velikaja Oktjabr'skaja sotsialističeskaja revoljutsija v Ėstonii. Sbornik dokumentov i materialov. Tallinn, 1958; Istorija Ėstonskoj SSR. Kd. 3. S marta 1917 goda do načala 50-x godov. V 3-x tomax. Tallinn, 1974; P. J. Kann. Narva. Stranicy istorii goroda. Izdatel'stvo Ėesti Raamat, Tallinn, 1979; Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis 1918–1920. Dokumente ja materjale. Tallinn, 1984, 1. kd.; Sotsialistlikud revolutsioonid Eestis 1917–1940. Eesti NSV astumine NSV Liidu koosseisu. Dokumente ja materjale. Eesti NSV Teaduste Akadeemia. Eesti NSV Välisministeerium. Perioodika, Tallinn, 1986.

⁵⁹ Nõukogude ajal tegelesid sellega terved instituudid, nii et sinna millegi uue lisamine tundub tänapäeva uurijale tänamatu ülesandena. Siiski pakub sotsialismiaeg Eestis uurijale endiselt põnevat uurimismaterjali ja “üleskõndmata uudismaad”.